

Emile Zola'nın *Meyhane* ve Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* Romanlarında Toplumsal Eleştiri

Yazarlar

Mehmet Karadeniz^{1*}

Mensubiyet

¹Karşılařtırılmalı Edebiyat Yüksek Lisans Programı, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeditepe Üniversitesi, İstanbul, 34755, Türkiye.

*Yazışma yapılacak kişi: mehmet.karadeniz@std.yeditepe.edu.tr

Preprint

Özet

Bu tezin amacı, Fransız edebiyatının önemli yazarlarından Emile Zola'nın *Meyhane* romanı ile Türk edebiyatının önemli yazarlarından Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanını toplumsal eleştiri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu çalışmada, öncelikli olarak eleştirinin tanımı yapılmış ve tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir. Daha sonra eleştiri türünün Türk ve Fransız edebiyatındaki yeri ve yansımaları incelenmiştir.

Bu çalışmada *Meyhane* ve *Sergüzeşt* romanları üzerinden Fransız ve Osmanlı toplumlarında kadının konumu ele alınmıştır. Emile Zola ve Samipaşazade Sezai, farklı coğrafyalarda ve dönemlerde yaşamış olmalarına rağmen eserlerinde kadın ile ilgili ortak sorunlara ve durumlara dikkat çekmişlerdir. Bunun sonucunda vurgulamak istedikleri fikirlerinin ve düşüncelerinin benzerlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emile Zola; kadın; Samipaşazade Sezai; toplumsal eleştiri.

GİRİŞ

Sanatın farklı tanımları vardır. Bu tanımlar arasında en dikkat çekici olan onun bir yansıtma olduğudur. Berna Moran'a göre sanat bir yansıtma, benzetme, ya da bir şey taklittir. Sanat yaşamın aynasıdır. Sanatçı veya yazar eserlerinde yaşamın çeşitli yönlerine ışık tutar. Dolayısıyla sanat, yaşamın içinde yer alan her şeyle ilişkilidir. Sanatın sahip olduğu bu işlev, yansıtma kuramı ile açıklanmaktadır. Sanatçılar ve eleştirmenler sanatın en önemli özelliğinin gerçekliği yansıtmak olduğunu düşünürler. Sanat ile gerçeklik birbirleri ile ilişkilidir çünkü sanatla insan, tabiat ve yaşam arasında sıkı bağlar bulundurulur (Moran, 2018, s. 17-19).

Çalışmamıza konu olan *Meyhane* ve *Sergüzeşt* romanlarında ele alınan toplumsal eleştiri yöntemi ise yansıtma kuramı ile ilişkilidir. Toplumsal eleştiri tarihi, sosyolojik, marksist eleştiri olmak üzere üç başlıkta ele alınır. Yansıtma kuramı gibi bu eleştiri türlerinin çıkış noktası dış dünya ve tabiattır. Bu eleştiri türlerinin amacı da edebi eser ve dış dünya arasındaki ilişkiyi açıklamaktır. *Meyhane* ve *Sergüzeşt* romanları, içinde buldukları dış dünyayı ve ortamı yansıtmaktadırlar.

“Meyhane ve Sergüzeşt romanları, 19. yüzyıldaki Fransız ve Osmanlı toplumlarının durumunu, buna paralel olarak Fransız ve Osmanlı edebiyatlarının yaşadığı değişim sonucu büründükleri toplumcu anlayışı yansıtmaktadırlar. Çalışmada ele alınan bu romanlar, toplumsal eleştiri niteliği taşımaktadırlar. Emile Zola, romanın konusuna ve amacına şu şekilde değinir: “Kenar semtlerimizin kokuşmuş ortamında bir işçi ailesinin kaçınılmaz düşüşünü tasvir etmek istedim, içkinin ve aylaklığın sonu, aile bağlarının çözülümüne, fuhuşun pisliklerine, dürüstlük duygusunun giderek yitirilmesine, sonuç olarak da yüz karası bir rezillik ve ölüme varıyor.” (Zola, 2016, önsöz).

Romanı günümüz Türkçesine aktaran Salih Bora Sergüzeşt romanının konusundan şu şekilde bahseder:

“XIX. yüzyıl sonu Osmanlı'sında hâlâ hüküm sürmekte olan esir ticaretinin birey ve toplum hayatında yol açtığı yıkımı ustaca anlatan yazar, devrinin sosyo-kültürel yapısına da ışık tutar. Toplumun farklı tabakalarından insanların aşk ve evliliğe bakışını, kadının sosyal hayattaki yerini ve genel ahlak kurallarını irdeler. Servet ve asalet düşkünü seçkinleri, aydın geçinen yozlaşmış gençleri, küçük çıkarlar peşinde koşanları eleştirel bir bakışla verir. Gelenek ve inançlar hakkındaki samimiyeti, mutluluğun kime ne ifade ettiğini sorgular.” (Sezai, 2020, sunuş).

Romanların önsözleri ve yazıldıkları dönem ile ilişkili olarak kadının toplumdaki konumu toplumsal eleştiri çerçevesinde ele alınmıştır.

1. Toplumsal Eleştiri

Edebiyat, yaşam ve hayal ile beslenen, dil ile birlikte görünür bir hale gelen sanat dalıdır (Aytaç, 1999, s. 11). Sanat ve edebiyatın toplumla olan ilişkisi ve etkileşimi yadsınamaz bir gerçektir. Edebiyatın toplumla olan ilişkisi ve etkileşimi doğal olarak edebi eserlerin oluşumu üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur. Edebiyatın toplumla etkileşimi ve bunun sonucunda edebi eserler üzerinde yarattığı etkiler doğal olarak toplumsal eleştiri yönteminin çalışma alanına girmektedir. Toplumsal eleştiri yöntemi, eser üzerindeki bu etkileri ele almaktadır. “Bu tür eleştiride eleştirmen bir yazın ürününün (roman, öykü, şiir, oyun... vb.) oluşumunu etkileyen tarihsel ve toplumsal koşulları bulmaya, bunlar yardımıyla yapıtı açıklamaya yönelir. Başka bir deyişle yapıtın yaratıldığı tarihsel ve toplumsal ortamın koşullarını ölçüt olarak kullanır” (Özdemir, 2002, s. 165-166).

2. BULGULAR

2.1. Evli Kadınların Şiddet Görmesi

Meyhane’de ele alınan mesele doğrultusunda, Gervaise’in, Lantier ve Coupeau ile evli olduğu süre zarfında yaşadığı olumsuzluklar ön plana çıkar. Romanın başında Gervaise, Lantier ile evlidir. Hem çocuklarına hem kocasına bakan Gervaise, evin bütün yükünü tek başına çeker. Lantier de hiçbir gayesi olmayan, gezmeye ve eğlenmeye düşkün birisidir. Bundan dolayı Gervaise ve Lantier birbirleri ile kavga ederler. Bunun sonucunda romanda Gervaise’in, Lantier’in şiddetine maruz kaldığı görülür:

“Lantier, iki yumruğunu kaldırdı, sonra Gervaise’i dövme isteğine direnerek, kollarından yakaladı, şiddetle sarstı, çocukların karyolasının üzerine fırlattı; çocuklar da yeniden bağırmağa başlamıştı.” (Zola, 2015, s. 13).

Gervaise, Lantier ile evli olduğu süre zarfında şiddete maruz kalmasından dolayı mutlu olamaz. Lantier ile evlenmekten büyük pişmanlık duyar. Bu pişmanlığını “Lantier, insanın karısı olmak isteyeceği kadar kibar biri değil.” (Zola, 2015, s. 19) şeklinde dile getirir. Ayrıca Lantier’in kendisine sık sık şiddet uygulamasının etkisiyle “[b]ir emelim daha var; günün birinde bir yuva kurarsam, dayak yememek; dayak yemeye kesinlikle dayanamam işte...” (Zola, 2015, s. 43) der. Bu bakımdan evli olduğu süre zarfında Lantier’in kendisini dövmesi, Gervaise üzerinde psikolojik olarak olumsuz bir etkisi olur.

Romanda Gervaise’in Lantier ve Coupeau tarafından şiddet görmesi, erkeklerin kadınlar üzerinde ciddi bir tehdit oluşturduğunu gösterir. Bu durum, Sanayi Devrimi’nin oluşturduğu toplum yapısı ile ilişkilidir. “[D]evrim sosyal yapıları alt üst etmiş ve birey ile girmeye çalıştığı toplumun arasındaki çatışmayı alevlendirmiştir” (Sevet, 2001, s. 72). Devrimden olumsuz bir

şekilde etkilenen kurumların başında aile kurumu gelir. Devrim ile birlikte aile yapısı yozlaşır ve evlilikte kadın-erkek ilişkileri olumsuz bir hâl alır. Bunun sonucunda şiddet, boşanma ve cinayet gibi hadiseler yaygınlaşır. Özellikle kadınların yaşamlarının güvence altına alınması noktasında adalet mekanizmasının kadınların lehine yeteri kadar işlenmemesi de kadına şiddet gibi olumsuz eylemleri tetikler. Romanda “[a]ma adalet, kocalarının öldürdüğü kadınlarla uğraşmaya kalksa, işi başından aşar.” (Zola, 2015, s. 153) şeklinde geçen alıntı da bunu ortaya koyar.

Meyhane romanında ele alınan mesele, *Sergüzeşt* romanında evin hanımı ve Mustafa Efendi karakterleri üzerinden önem kazanır. Mustafa Efendi'nin geçmişte yaşadığı sıkıntıların etkisiyle evin hanımının, eşi tarafından birçok kez şiddete maruz kaldığı göze çarpar:

“Gençliğinde ara sıra kendisini döven kocasının vahşi muamelesini görmüş ve en nazik yaratılan bir kadını bile en azgın hayvana dönüştürecek kadar etkili olan kıskançlığı çok çekmiş” (Sezai, 2020, s. 6).

Evin hanımının evli olduğu süre zarfında eşinin şiddetine maruz kalması, kanunların kadınların aleyhine olması ve kadın haklarının yetersiz kalması ile ilişkilidir. Çünkü ataerkil ve Müslüman Osmanlı toplumunda, kadın hakları neredeyse yok denilecek kadar azdır. Kız çocuklarının öğreniminin mahalle okullarında başlayıp bitmesinin yanı sıra evlenmede kadının söz sahibi olmaması ve evlilik yasalarının kadınların aleyhine olması, erkeğin istediği zaman karısını boşayabilme ya da birden fazla kadın ile evlenme hakkına sahip olması, örnek gösterilebilir (Moran, 1990, s. 32). Yasaların erkeklerin lehine olması sonucunda erkekler eşlerine güç uygular ve isteklerini baskı kurarak zorla kabul ettirirler.

2.2. Anne Olarak Kadın

Meyhane romanında Gervaise karakteri önemli yer tutmaktadır. Gervaise çocuklarına değer veren ve onların geleceği için çabalayan bir annedir. Fakat Coupeau ile Lantier'in savurgan tutumlarından dolayı yaşam yükünü tek başına sırtlaması onu farklı biri yapar. Coupeaular'daki mutlu aile tablosunun bozulmasından sonra aile içinde şiddet ve gerginlik had safhaya çıkar. Bunun sonucunda Gervaise ile Nana'nın ilişkisi farklı bir yöne kayar. Gervaise, değer verdiği kızı Nana'ya şiddet uygulamaya başlar:

“Coupeau'ların evinde yaşamak olanaksız duruma geldi. Her akşam, Nana, dayağını yiyordu. Babası vurmaktan yorulunca, annesi, onu uslu davranmasını öğretmek için sille tokat girişiyordu.” (Zola, 2015, s. 276)

Gervaise, yaşadığı olumsuz süreçlerin etkisiyle kendini alkole verir. Bunun sonucunda Gervaise ideal anne kimliğinden uzaklaşır ve kızı Nana ile ilişkisi olumsuz bir hâl alır:

“Nana Meyhane’nin önünden geçerken, annesini dipte, burnunu kadehe eğmiş, erkeklerin sövgü sağanağı ortasında, kendinden geçmiş görünce, korkunç bir öfkeye kapılıyordu” (Zola, 2015, s. 276).

Annesine olan sevgisini yitirmesi sonucunda Nana’nın artık evde ailesiyle birlikte yaşaması için herhangi bir neden kalmaz. Bu durum, Nana’nın evi terk etmesine ve fahişeliğe başlamasına neden olur. Nana’nın fahişeliğe yönelmesinde annesi Gervaise’in tutum ve davranışlarının önemli bir etkisi bulunur. Anne veya babanın bozuk bir kişilik yapısına sahip olması durumunda, bu kötü özelliklerin çocuğa yansımaları mümkündür (Yavuzer, 1998; Karakuş ve Tekin 2014). Romanda Nana’nın, bu konuda annesini sorumlu tutması da önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar:

“Evet, sana bundan hiç söz etmedim; çünkü beni ilgilendirmiyordu; ama sen, hiç sıkılmıyordun; senin, pek çok kez, babam horul horul uyurken, gömlekle aşağıda gezindiğini gördüm. Şimdi artık bundan hoşlanmıyorsun, ama başkaları hoşlanıyor. Beni rahat bırak, bana örnek olmasaydın!” (Zola, 2015, s. 295).

Meyhane’de ele alınan bu mesele, *Sergüzeşt* romanında geniş yer tutar. Romanda Zehra Hanım, oğlu Celal’in Dilber ile birlikte olmasına karşı çıkar. Bunun sonucunda Zehra Hanım “[b]u getirdiğin Dilber evimin namusunu, oğlumun istikbalini mahvediyor. Sen onu yarın getirdiğin yere bırak” (Sezai, 2020, s. 49) diyerek çözümü onu göndermek ile bulur. Dilber’in gönderilmesi ile Celal büyük bir elem ve ıstırap içine düşer. Zehra Hanım, oğlunun durumundan büyük bir üzüntü duyar. “Ah... Ben büyük bir suç işledim... Evladımı kendi elimle yaraladım...” (Sezai, 2020, s. 60) diyerek kendisini bu konuda sorumlu tutar. Celal’in yaşadığı elem ve ıstırap kendisini fiziksel olarak da etkiler. Bunun sonucunda Celal’in beyin iltihabı olduğu görülür:

“Gözleri herkesi görüyor fakat hiç kimseyi tanımıyordu. Annesinin, ‘Celal! Annene acıamaz mısın?’ feryadına karşı hissiz bir halde kapının önünde durdu. Biraz sonra yavaş yavaş kardeşine doğru giderek biraz durdu. Yalnız kendisini zorlayarak, ‘O... şimdi... odalık’ dedi. Sonra ellerini birbirine kilitleyerek birdenbire kız kardeşinin kucağına düşüp bayıldı. Annesiyle kardeşi ağlaya ağlaya yatağa koyarak hemen sabahında topladıkları hekimler, hastalığın şiddetli bir beyin iltihabı olduğunu ve hasta pek ağır bir haldeyse de büsbütün ümitsiz olmadıklarını aralarındaki görüşmelerin sonucu olarak bildirdiler.” (Sezai, 2020, s. 73).

Görüldüğü üzere Zehra Hanım’ın eylemleri, Celal’in bu rahatsızlığı yaşamasına zemin hazırlamıştır. Romanda karşımıza çıkan bu hadise, annelerin tutum ve davranışlarının çocuklara ciddi anlamda zarar verebileceğini gösterir. Özellikle bu durum, annelik nitelikleri ile örtüşür.

Annelerin, baskıcı tutum ve davranışları hem çocukları ile çatışmasına hem de annelik kimliklerinin zarar görmesine neden olur.

2.3. Esir Olarak Kadın

Romanın başında Gervaise, Lantier ile evlidir. Gervaise, evin düzenini ve geçimini tek başına sağlar. Diğer yandan Lantier de yalnızca gezip eğlendiği için eşi ve ailesine maddi, manevi herhangi bir katkısı olmaz. Lantier'in bu tutumundan rahatsız olan Gervaise, bu rahatsızlığını “[e]vet, öyle, çalışayım diye can atmadığını görüyorum. Tutkudan çatlıyorsun, bir beyefendi gibi giyinip kuşanıp, ipek etekli fahişelerle gezmek istersin.” (Zola, 2015, s. 12) şeklinde dile getirir. Gervaise, tek başına çalışmasından ve çabalamasından dolayı adeta esir haline gelir. Bu durumun sebebi eşit olmayan cinsiyet rolleridir. Marx ve Engels, aile içindeki iş bölümünün ve sorumlulukların eşit olmadığını, bundan dolayı kadının ve çocukların erkeği kölesi haline geldiğini söyler (Marx ve Engels, 2008, s. 58). Romanda Gervaise de bu durumun önemli bir örneği olarak karşımıza çıkar.

Gervaise, geleneksel ve modern anlayış arasında bir çatışma içindedir. Bir yandan ev işleriyle uğraşıp evdeki sorumluluğunu yerine getirmeye çalışırken, diğer yandan da çalışıp evin geçimini sağlar. Gervaise'in konumu, özverisini yansıtsa da bunun etkileri kendisi için son derece olumsuz olur. Çünkü Gervaise'in bu özverisi, aynı evde yaşayan iki erkek üzerinde aylaklığa ve savurganlığa yol açar. Gervaise sürekli olarak Coupeau ve Lantier'in bitmek tükenmeyen arzularını yerini getirmek için uğraşır. Bu durum, romanda “Gervaise hâlâ para kazanıyordu; ama şimdi hiçbir iş yapmayan iki erkeği beslediğinden, dükkan elbet yetmezdi” (Zola, 2015, s. 149). Gervaise içinde bulunduğu olumsuz durumdan dolayı esir konumuna düşer. Romanda Gervaise'in yaşadığı zorluklar şu şekilde anlatılır:

“Bu bozgunun ortasında, Coupeau ve Lantier tıkınıyorlardı. İki açık göz, gırtlaklarına kadar tıkınıyor, dükkanı yiyor, kuruluşun iflasıyla semiriyorlardı.” (Zola, 2015, s. 149).

“Ama bakılmak, gönlü hoş edilmek isteyen iki erkekle uğraşmak, çoğu zaman gücünü aşmaktaydı. Ah, bir koca bile insanı çileden çıkarmaya yeterken...” (Zola, 2015, s. 190).

Gervaise'in yaşadığı esir hayatı, 19. yüzyıl Fransız toplum yapısı ile ilişkilidir. Kadınların Fransız toplumunda yeteri kadar değer görmemesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkar. Bu durum, kadının pasif bir konuma düşmesine ve esir hayatı yaşamasına sebep olur. Eserlerinde Fransız toplumunda kadının değişimini yansıtan Emile Zola'ya göre toplumun değişmesi için önce kadının değişmesi ve özgürleşmesi gerekir (Günday, 2013, s. 690). Özgürleşmemesinden dolayı kadınların aile ve toplum hayatında ezilmesi kaçınılmaz olur. Romanda Gervaise, bu durumun önemli bir örneği olarak değerlendirilir.

Sergüzeşt'te Dilber, esir kavramının diğer yönünü yansıtır. Esir kavramı, Samipaşazade Sezai'nin hayatında etkin yer tutar. Çünkü yazarın "hem annesinin cariye hem de konak çocuğu olmasından dolayı halayıkların, uşakların, cariyelerin arasında büyüdüğü için 'kölelik'i çevresinden biliyor" (Parlatır, 1987, s. 30-31). Dolayısıyla romanda esaret meselesi üzerinde sıkı bir şekilde durulur. Roman esir ticareti ile başlar ve esir pazarından manzaralar karşımıza çıkar:

"Rus kumpanyasının Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen birkaç kişi sandallardan vapurun içine atılmışlardı. Bunlardan biri uzun boylu, geniş omuzlu, seyrek siyah bıyıklı, etekleri ayaklarına kadar uzun, beli gayet dar bir Çerkes paltosu giymiş, başında kendi kavminin kalpağı, elinde gümüşlü bir kırbacı olan Çerkes'e:

-Safa geldiniz, cariyeler nerede?

-İşte burada...

-Kaç tane?

-Üç...

-Güzel mi?

Çerkes- (Esirlerin birisini göstererek) Şu mavi gözlere bak! Bir paşa buna bir hazine verir." (Sezai, 2020, s. 1).

Romanda geçen diyaloga bakıldığı zaman yapılan "Osmanlı Devleti'nde cariyelerin kimisi genel hizmetlerde istihdam edilmek için, kimileri de çok küçük yaşta satılmak veya hediye edilmek üzere satın alınırdı. Diğerleri ise odalıklardır ki, bunlar güzellikleriyle öne çıkarlardı..." (Çağın, 2013, s. 119). Bununla ilişkili olarak romanda, esir pazarındaki esirlerin kız olduğu göze çarpar. Ayrıca romanda dikkatimizi çeken diğer bir husus, esirlerin değerinin dış görünüşü ile ilişkili olmasıdır. Bir esir ne kadar güzelse değeri de o kadar yüksek olur. Yazar, henüz romanın başında esir ticaretinin dönemin önemli bir sorunu olduğunu ortaya koyar.

Yapılan esir ticareti doğrultusunda esirler cariye olarak konaklara satılırlar ve o konaklarda çeşitli işler için çalıştırılırlar. Bu husus, romanda Dilber üzerinde net bir şekilde görülür. Dilber, bulunduğu konaklarda bir cariye olarak kendisine verilen işi yerine getirmekle uğraşır fakat buna rağmen her zaman insanlık dışı muamele görürdü:

"Git hanımın eteğini öp!" (Sezai, 2020, s. 5).

"Senin mindere oturmak haddin mi? Sen esirsin! Kalk ayakta dur" (Sezai, 2020, s. 5).

"Ağlamaya bile cesaret edemeyerek hizmetini görmeye başladı. Her sabah hizmetini bin zahmetle görür, bir küçük kusur etse hanımdan, Taravet'ten tokat yedi." (Sezai, 2020, s. 7).

Romanda Dilber'in bulunduğu konum, toplumdaki diğer cariyelerin konumu ile paralellik gösterir. Birçok cariyeye benzer durumlara ve sıkıntılara maruz kalabilir. Bundan dolayı genel olarak toplumdaki konumları olumsuzdur.

2.4. Dönemin Ahlak Anlayışına Göre Kadının Durumu

“Dönemin ahlak anlayışına göre kadının durumu”, bu bölümde ele alınan dördüncü meseledir. Romanlarda ele alınan toplumların durumu ve kadına yönelik bakış açısı meselenin özünü oluşturur.

Meyhane romanında yoğun bir şekilde karşımıza çıkan ahlaki çöküntü manzaraları 19. yüzyıl Fransız toplum yapısı ve gerçekleşen toplumsal dönüşüm ile ilişkilidir. 19. yüzyıl Fransa’ında gerçekleşen toplumsal dönüşüm sonucunda yeni bir zengin sınıfı ve o sınıfa ait tüketim alanları ortaya çıkar. Bu tüketim alanları arasında en yaygın olanı fuhuştur (Aytekin, 2003, s. 19). Fuhuşun Fransız toplumunda yaygın olması sonucunda iffet kavramı önemini yitirmeye başlar. Romanda bu duruma şu şekilde vurgu yapılır:

“Gervaise, sokaklarda sürten, çirkin, tembel, iğrenç bir kadın olsaydı, bir yığın çocuğu da bulunsaydı, bunun önemi yoktu hiç.” (Zola, 2015, s. 53).

“...[B]ir kadın bacağını kaldırıp her şeyini gösterdiği zaman, üç sıra meraklı izleyici, ateşli yüzlerle birbirlerini çiğniyordu.” (Zola, 2015, s. 290).

Fransız toplumunda düşmüş kadınların yoğunluğu ve onların bulunduğu ahlak dışı eylemler, kadınların konumu üzerinde belirleyici olur. Modern toplumda kadının bedeni ve vücudu bir sermaye olarak görülür. Bu nedenle kadınlara fahişelik yapmasına müsamaha gösterilir ve teşvik edilir. Bunun yanı sıra toplumsal değerler, erkeklerin ekonomik gücü ve erkek desteğinin faydası, kadınları erkekleri memnun etmeye yöneltir¹ (Beauvoir, 1949, s. 226). Bundan dolayı, 19. yüzyıl Fransız toplumunda, kadınlar zevk ve tatmin unsuru olarak görülür.

Romandaki düşmüş kadınlar, toplum içinde sergilediği eylemlerle iffetlerini yok saymaya başlarken ayrıca yakınındaki insanları da olumsuz bir şekilde etkileyip yönlendirirler. Bu durum, Nana üzerinde belirgin bir şekilde görülür. Nana ahlak bakımından ideal bir çizgide ilerlerdi. Fakat arkadaş çevresinin etkisiyle Nana'nın zihnine farklı düşünceler yerleşir:

“Doğrusu Nana, işlikte, güzel bir eğitim alıyordu. Yetenekliydi elbet; ama ahlaksızlık ve yoksulluk yüzünden mahvolmuş bir yığın kızla görüştüğçe, iyice mahvoluyordu.” (Zola, 2015, s. 266).

¹ Il est partout permis a la femme moderne de regarder son propre corps comme un capital à exploiter. La prostitution est tolérée, la galanterie encouragée. Le privilège économique détenu par les hommes, leur valeur sociale, le prestige du mariage, l'utilité d'un appui masculin, tout engage les femmes à vouloir ardemment plaire aux hommes. Il s'ensuit que la femme se connaît et se choisit non en tant qu'elle existe pour soi mais telle que l'homme définit.

Berber olduğu arkadaş çevresinin etkisiyle Nana'nın bakış açısı ve eylemleri olumsuz yönde şekillenir. Nana'nın fahişeliğe başlamadan önce, sokakta yaşlı bir erkeğin ilgisini çektiği göze çarpar:

“[B]ir de baktı ki, yaşlı adam, kilise mumu gibi dikilmiş. Nana'ya göz ediyor!” (Zola, 2015, s. 269)

Kadının toplumdaki konumu Nana üzerinde belirginlik kazanırken Nana'nın fahişeliğe başlaması sonucunda da toplumdaki konumu iyice pekişir:

“Eh, daha on beş buçuk yaşında, erkekleri peşinde sürüklemek çok iyiydi doğrusu!” (Zola, 2015, s. 270).

“Nana, kuşkusuz, sokaklarda sürtmekle ve parayla yetindiği için başında portakal çiçeğinden bir taçla evlenebilirdi” (Zola, 2015, s. 274).

Nana'nın bulunduğu konum, toplumda kadınlara yönelik bakış açısını ortaya koyar. Halil Aytekin'e göre 19. yüzyıl burjuva toplumunda, fahişeler olağanüstü güzelliklerinden ve baştan çıkarıcı görünümünden dolayı marjinal bir varlık olarak görülür (Aytekin, 2003, s. 33) Başta Nana olmak üzere toplumdaki düşmüş kadınların varlığı ve ahlak dışı eylemlerin yaygınlığı, dönemin ahlak anlayışını ve kadının durumunu yansıtır.

Meyhane'de Nana ve Gervaise üzerinden ele alınan mesele, *Sergüzeşt*'te Dilber üzerinden belirginlik kazanır. Dilber, Mustafa Efendi'nin tayini çıkması sonucunda Asaf Paşa'ya satılır. Asaf Paşa'nın konağının yolunu tutan Dilber'in, bu konakta evin oğlu Celal'in resimlerinde hiç istemediği bir şekilde modellik yaptığı görülür:

“Kendi, karşısına geçerek dilenci bir kızın dokunaklı resmini yaparken Dilber o fildişinden dökülmüş gibi lekesiz, kusursuz kollarını gösteren ve şafak vakti gibi pembe-beyaz, berrak sinesini örtemeyen o parça parça entarinin içinde omzunun üzerine, vücudunun çıplak yerlerine, arkasına dağınık şekilde dökülmüş koyu siyah saçları olan başını –müdafasında mağlup olduğundan- takatsizliği, mecalsizliği gösterir şekilde o harap sütuna dayamış, gayet sessiz, gayet yavaş bir halde ağlıyordu. Ağlamak... Başarı! Resme model olarak alınan bir dilenci kızın ağlamasının ressamın fırçasından dökülen boyalar kadar sanat eserinin başarı kazanmasında payı vardı.” (Sezai, 2020, s. 34).

Resim ve heykel gibi modern sanatlarda, erkek sanatçılar kadınları soyup kadın bedenine cinsel ve erotik anlamlar yüklerler. Erkek sanatçılar sanatlarını icra ederken kadın bedenini fetiş malzemesi olarak görüp erotik anlatılar ortaya koyarlar. Bu bakımdan kadın bedenini kendi kurguları bağlamında meta hâline getirirler (Grosenick, 2005, s. 15). Romanda Celal'in bakış açısı, Fransa'da aldığı resim eğitiminin etkisiyle batı sanatına göre şekillenir. Bunun sonucunda Celal resimlerinde kullandığı Dilber'i cinsel bir meta hâline getirip onun iffetinin

zedelenmesine neden olur. Osmanlı toplumunda rağbet gören batı kültürünün ortaya çıkardığı tüketim alanlarının, cariyelerin namusu üzerinde olumsuz etki yaratabileceği ortaya konur. Özellikle kendi rızaları dışında resimlerde kullanılmaları cinsel istismar niteliği taşır.

Aynı şekilde romanda Celal'in Dilber'in yatak odasına izinsiz bir şekilde girme teşebbüsünde bulunması, konaktaki cariyelerin mahremiyetine önem verilmediğini ortaya koyar:

“Ellerinde kapının zembereğini çevirecek kadar kuvvet bırakmayarak nefesini kestiği zaman, zihnine birçok fikir hücum ederek böyle genç bir kızın namus ve insaniyetin kapısında beklediği yatak odasına, iffetinin harem dairesine gece yarısı girmek, bir haydut gibi vicdanının en pak ve mukaddes bu kanununu çiğnemek... Cinayet” (Sezai, 2020, s. 36,).

2.5. Sınıf Çatışmasının Kadınlar Üzerinden Yansımaları

İki romanda; alt tabakaya mensup kadınların toplumdaki konumu göze çarpar. Gervaise ve Dilber karakterleri üzerinden alt tabakaya mensup kadınların toplumdaki konumunun olumsuz olduğu ve yüksek tabakalı aileler tarafından küçümsedikleri ve değersiz görüldükleri ortaya konur.

Çamaşır işçisi olan Gervaise, kendisinden hoşlanan çinko işçisi Coupeau ile evlenmeye karar verir. Coupeau, Gervaise'i tanıştırmak ve onunla evleneceğini söylemek için Bayan Lorilleux ve eşi Bay Lorilleux ile akşam yemeğinde bir araya gelmeyi planlar. Lorilleux ailesi, üst tabakaya mensup bir ailedir. Bundan dolayı romanda Bayan Lorilleux'un kardeşleri Coupeau ve Lerat arasındaki tabaka farkı şu şekilde anlatılır:

“Lorilleux'lerin günde on franka varan kazançları olduğu söylenirdi. Bu ün nedeniyle, onlar da aile içinde büyük bir üstünlük kazanmış gibiydi. Onlar, karısını baştan kabul etmedikçe, Coupeau, evlenmeyi göze alamazdı.” (Zola, 2015, s. 55)

Gervaise'in alt tabakaya mensup bir çamaşır işçisi olması, kendisi için dezavantaj teşkil eder. Bu durum, üst tabakaya mensup olan Lorilleuxler ile arasında bir çatışma yaratır. Özellikle romanda geçen “Lorilleux'ler ona, Coupeau'nun getirmiş olduğu fazlalık bir meraklı gibi davranmayı sürdürüyorlardı” (Zola, 2015, s.62) şeklinde geçen alıntı bunu ortaya koyar. Ayrıca ayakkabıları nedeniyle Gervaise, Bayan Lorilleux'un dikkatini çeker ve morali bozulur:

“Bayan Lorilleux, bakışlarını Gervaise'in ayakkabılarından ayırmıyordu [...] Kıpırmızı kesilen Gervaise de yeniden oturdu.” (Zola, 2015, s. 65)

Görüldüğü üzere Gervaise, alt tabakaya mensup olması nedeniyle küçümsenir ve dışlanır. Bu durum, Fransız toplum yapısı ve Fransız halkının bakış açısı ile ilişkilidir. 19. yüzyılda Paris, Sanayi Devrimi sonucu gerçekleşen toplumsal dönüşümün etkisiyle maddi değerlere tapılan bir kent hâline gelir. Bundan dolayı da Emile Zola Paris'i paranın yüceltiildiği, yozlaşmanın

yaygınlaştığı, karanlık ilişkilerin hakim olduğu bir kent olarak görür (Öztokat, 2005, s.73). Maddi değerlerin ön plana çıkması nedeniyle toplumdaki sınıf çatışması, belirgin bir hâl alır. Üst tabakaya mensup insanların, alt tabakaya mensup insanlara karşı tutum ve davranışları olumsuz yönde şekillenir. Bu durum, kadınlar arası ilişkide de geçerlidir. Romanda Bayan Lorilleux'un Gervaise'e yönelik küçümseyici tutumu, önemli bir örnek olarak karşımıza çıkar. Kadınlar arasındaki sınıf çatışmasının olumsuz etkileri, Gervaise üzerinde belirginlik kazanır. Gervaise'in yaşadığı durumlar, alt tabakaya mensup kadınların yaşayacağı durumlarla paralellik gösterir.

19. yüzyıl Fransız toplumunda hâkim olan ve *Meyhane* romanında karşımıza çıkan sınıf çatışması, yine aynı yüzyılda Osmanlı'da ve *Sergüzeşt* romanında karşımıza çıkar. Bu mesele, romanda geniş yer tutar. Bireyin mensup olduğu kültür ve tabaka, eylem ve düşünceler üzerinde belirleyici olabilir. Romanda Zehra Hanım ve Dilber arasındaki ilişki bunu ortaya koyar. Dilber, Asaf Paşa'nın konağına gelir. Konağın hanımı Zehra Hanım Dilber'e iyi davranır ancak ona bakışı ve davranışları küçümseyicidir:

“Evin hanımı gördüğü medeni terbiyeyle kendisine daima lütuf nezaketle davransa da halayıklara karşı mensup olduğu Mısır ailelerinden kendisine geçen aşağılayıcı bakışları insaniyetin şiddet ve hakaretini tecrübe eden Dilber'in gözünden kaçmıyordu. Cariyelere karşı hoşgörülü ve bağışlayıcı oluşunda bu küçümseme ve hor görmenin büyük payı olarak, mesela bazı küçük kabahatlerini affettiği zaman, ‘Ne olacak, halayık parçası!’ der.” (Sezai, 2020, s. 32).

Zehra'nın, Dilber'e karşı bu küçümseyici tutumu, kendi kültüründen kaynaklanır. Çünkü Zehra Hanım, batı kültürünü benimsemesine rağmen doğu kültürünün etkilerinden bütünüyle arınmamıştır. Zehra Hanım, benimsediği batı terbiyesinin etkisiyle, yerli anlayışın tersi olarak esirlere sözde olarak kibar ve insancıl bir şekilde davranmakla birlikte bir yandan da üzerinden atmadığı doğu kültürünün de etkisiyle onlarla arasına mesafe koymayı da ihmal etmez (Çoruk, 2007, s. 94-95). Bu durum, Osmanlı toplumunda yüksek tabakaya mensup insanların konaklarda çalıştırdığı cariyelere sıcakkanlı davranmadığını ve değer vermediğini gösterir. Bununla ilişkili olarak Zehra Hanım'ın Dilber'e yönelik tutumu, doğu kültürüne mensup yüksek tabakadaki insanların cariyelere yönelik bakış açısı ve davranışları ile paralellik gösterir.

TARTIŞMA

“Emile Zola'nın *Meyhane* Ve Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* Romanlarında Toplumsal Eleştiri” adlı çalışmada kadının toplumdaki konumu genel hatları ile ortaya koyulmuştur. Toplumların durumundan dolayı kadınlara farklı nitelikler yüklenmektedir. Bu durum

kadınların düşünceleri ve eylemleri üzerinde belirleyici olmaktadır. Bunun sonucunda kişilik özellikleri ve bakış açıları değişkenlik göstermektedir.

Romanlarda kadınların toplumda yeteri kadar korunamadığı ve değer görmediği ortaya çıkar. Bunda kanunların yetersiz olmasının önemli bir etkisi vardır. Ayrıca bu durum kadınların toplumdaki konumu ve evlilikleri üzerinde de belirleyici olmaktadır. Bunun yanı sıra kadınlar bazı zaafı ve kusurları ile ön plana çıkmaktadır. Kadınların olumsuz eylemleri, anne niteliklerinin ve cinsel ahlaklarının olumsuz yönde şekillenmesine yol açtığı görülür.

Toplumdaki sınıf ve statü farklılıklarının kadınların tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülür. Alt ve üst tabaka arasındaki sınıf çatışması kadınlar üzerinde belirgin bir hâl almaktadır. Bunun sonucunda farklı sınıflara mensup kadınlar arasındaki ilişkiler olumsuz yönde şekillenmektedir.

SONUÇ

Çalışmanın ana bölümünde ise çalışmaya konu olan *Meyhane* ve *Sergüzeşt* romanlarında kadının konumu toplumsal eleştiri çerçevesinde incelenmiştir. “Evli kadınların şiddet görmesi” meselesinde, romandaki kadın karakterlerin eşleri tarafından sıklıkla şiddet görmesi, toplum yapısı ve kanunların yetersizliğe ile ilişkilidir. Çünkü kadınların toplumda değer görmemesi kanunları etkiler ve kanunlar kadınları koruyacak düzeyde olmaz. Bu durum, eşleri tarafından şiddet görmesine neden olur. Bunun sonucunda evlilik, kadınlar için tehdit unsuru hâline gelir. “Anne olarak kadın” meselesinde, Gervaise, Evin hanımı karakterlerinin tutum ve davranışlarının çocukları üzerindeki etkileri ön plana çıkmaktadır. Anne karakterlerin eylemleri ve düşünceleri, çocukların davranışlarını olumsuz yönde şekillendirir. Bu durum onların sıkıntılı durumlar yaşamasına neden olurken, aynı zaman farklı pozisyonlar içerisine de sokar. Dolayısıyla romandaki anne karakterlerin tutum ve davranışlarının, annelik vasfına aykırıdır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinde, Nana ve Celal’in yaşadıkları önemli yer tutmaktadır. Nana’nın fahişelik yapmaya başlaması ve Celal’in depresyona girip beyin iltihabı geçirmesi, ebeveynlerin tutum ve davranışlarının çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Yanlış tutum ve davranışların arkasında kötü alışkanlıklar ve aşırı evlat sevgisi yatmaktadır. Ele alınan mesele, aile yaşamının önemini vurgularken aynı zamanda toplumsal yaşamın aile yaşamı üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

“Kadının esir olarak görülmesi” meselesinde esaret hayatının çeşitli yönleri ortaya koyulmuştur. Ele alınan mesele, *Meyhane*’de erkek karakterlerin eşlerine ve çocuklarına uyguladığı tahakküm ile ilişkili olurken, *Sergüzeşt*’te ise esir ticareti ve cariyelik hayatı ile ilişkilidir. Romanlarda karşımıza çıkan bu durumlar, 19. yüzyıl Fransız ve Osmanlı toplum

yapısından kaynaklanmaktadır. Fransız toplumunda kadınların yeteri kadar değer görmemesi ve konfor alanının dar olması, onları esir konumuna sokarken Osmanlı'da 19. yüzyılda devam eden esir ticareti, esir kızların çeşitli zorluklar yaşamasına yol açmaktadır. İki yazar, eserlerinde esaret hayatının farklı yansımalarını ve olumsuz etkilerini ortaya koyar.

“Dönemin ahlak anlayışına göre kadının durumu” meselesi, fuhuşun sokaklardaki yaygınlığı ve cariyelere yüklenen vasıflarla ilişkilidir. *Meyhane* romanında karşımıza çıkan fuhuş manzaraları, Sanayi Devrimi'nin yarattığı sosyal yaşam ile paralellik göstermektedir. Bu durum, Fransız toplumunda kadınlara yönelik bakış açısını etkilerken, romanda başta Nana olmak üzere kadınların maddi kazanç ve sermaye için fuhuşa bulaşması önemli bir soruna işaret etmektedir. Sergüzeşt'te Dilber'in çıplak bir şekilde resimlerde model olarak kullanılması ve Osmanlı saraylarında efendisinin odalığı olarak görülmesi, Osmanlı'da cariyelerin durumu üzerinde belirleyici olmaktadır. Toplumların ahlak anlayışı kadının konumunun sorgulanmasına yol açarken, toplumdaki kadın algısına da ortaya koymaktadır.

“Sınıf çatışmasının kadınlar üzerinden yansımaları” meselesinde, alt tabakaya ve üst tabakaya mensup kadınlar arasındaki farklar ve birbirlerine yönelik bakış açıları ön plana çıkmaktadır. Romanlarda, alt tabakaya mensup kadınların, toplumda değer görmediği ve hatta dışlandığı görülmektedir. Gervaise ve Dilber'in yaşadığı durumlar, mensup olduğu tabaka ile ilişkilidir. Toplumda yaşanan sınıf çatışmasının kadınlar üzerindeki yansımaları, toplumsal yaşamın ve toplumdaki insan ilişkilerinin olumsuz bir hâl aldığı göstermektedir.

“Sınıf çatışmasının kadınlar üzerinden yansımaları” meselesinde, alt tabakaya ve üst tabakaya mensup kadınlar arasındaki farklar ve birbirlerine yönelik bakış açıları ön plana çıkmaktadır. Romanlarda, alt tabakaya mensup kadınların, toplumda değer görmediği ve hatta dışlandığı görülmektedir. Gervaise ve Dilber'in yaşadığı durumlar, mensup olduğu tabaka ile ilişkilidir. Toplumda yaşanan sınıf çatışmasının kadınlar üzerindeki yansımaları, toplumsal yaşamın ve toplumdaki insan ilişkilerinin olumsuz bir hâl aldığı göstermektedir.

İki eser tarihsel bir zemine dayanmaktadır. Bu tarihsel zemin doğrultusunda roman karakterlerinin eylem ve düşünceleri, esas alınan dönemlerdeki toplumların durumu ilişkilidir. Bu bakımdan roman yazarları, kadınların toplumdaki konumunu sorgulamaktadırlar. Yazarlar bir yandan kadınlara yönelik haksızlıkları dile getirirken, diğer yandan kusurları ve zafiyetleri üzerinden kadınları eleştirirler. Ayrıca yazarlar eserlerinde ezilen sınıf ve insanların tarafında bulunarak ortak bir tavır ortaya koymuşlardır. Bu nedenle mevcut toplum düzeninin karşısında olmuşlardır.

KAYNAKÇA VE NOTLAR

- Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilim*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Aytekin, H. (2003). XIX. Yüzyıl Fransız ve Türk Romanında Kötü Yola Düşmüş Kadın Portrelerinin Karşılaştırılması. *İlmi Araştırmalar*, 0(16), 19-34.
- Beauvoir, S. D. (1949). *Le Deuxième Sexe, Tome II (Le Faits et les mythes)*. Paris: Gallimard.
- Çağın, S. (2013). Tanzimat Dönemi Türk Romanında Kafkasyalı Köleler. *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*(8), 117-124.
- Çoruk, A. Ş. (2007). Oryantalizmin Sergüzeşt'i. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*, 36(36), 79-100.
- Grosenick, U. (2005). *Women Artists*. London: Taschen.
- Günday, R. (2013). Gerçek ve Yeşil Gece Romanlarında Eğitimin Bireyin Yetiştirilmesi ve Toplumun Gelişmesindeki Önemi. *Turkish Studies*, 8(8), 679-699.
- Karakuş, Ö., & Tekin, H. H. (2014). Çocuk Koruma Kanunu Uyarınca Haklarında Danışmanlık Tedbiri Uygulanan Çocukların Özellikleri Sosyal Politika Çalışmaları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 29-44.
- Marx, K., & Engels, F. (2008). *Alman İdeolojisi*. Ankara: Sol Yayınları.
- Moran, B. (1990). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2018). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, E. (2002). *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öztoğat, N. (2005). Bir Parislinin Gözünden Paris: Victor Hugo ve Paris. *Kitaplık Aylık Edebiyat Dergisi*(82), 72-77.
- Parlatır, İ. (1987). *Tanzimat Edebiyatında Kölelik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevet, F. M. (2001). Aspects du roman d'apprentissage dans Les trois mousquetaires, Sylvandire et Joseph Balsamo d'Alexandre Dumas père. Thèse de Doctorat, University of Nebraska-Lincoln. Erişim: https://kuscholarworks.ku.edu/.../Sevet_ku_0099D_10566
- Sezai, S. (2020). *Sergüzeşt*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zola, E. (2015). *Meyhane*. İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Zola, E. (2016). *Meyhane*. İstanbul: İletişim Yayınları.